

INFLEXIUNI FILOSOFICE IN OPERA ISTORICĂ A LUI GHEORGHE ȘINCAI

GHEORGHE BOTIȘ

Unul din biografiile principale ai lui Gheorghe Șincai, profesorul Mircea Tomuș, făcea recent remarca potrivit căreia învățatul ardelean se numără printre marii noștri “uitați”.

Într-adevăr, despre locul lui Gheorghe Șincai în cultura românească s-a scris relativ puțin, datorită, în special, dificultăților legate de înțelegerea complexității personalității sale. Viața lui zbuciumată conține destule momente controversate. Unele, ca de exemplu, data reală a nașterii cărturarului, au fost create de el însuși¹; altele, cum sunt, bunăoară, ultimii ani ai vieții și episodul morții sale au rămas sub spectrul legendei².

Exegezele operei șincaiene consemnează, cu îndreptățire, faptul că numele său este asociat permanent cu cel al “Școlii ardeleni”, cunoscută în spiritualitatea noastră ca fiind o vastă mișcare culturală a românilor din Transilvania, cu un pronunțat caracter *iluminist*.

Cercetătorii problemei subliniază, unanim, că “Școala ardeleană” a avut, indiscutabil, afinități pentru filosofie³, invocându-se, în acest sens, preferința cărturarilor ardeleni pentru construcțiile teoretice ale lui *Christian Wolff* și ale discipolilor săi, *Christian Baumeister* și *Alexander Gottlieb Baumgarten*. Afirmția își găsește argumentarea și în faptul că ei se instruiseră în cadrul universităților austriece în teologie și în filosofie, aceasta din urmă fiind dominată de spiritul gândirii germane moderne. Însușindu-și construcțiile teoretice ale

¹ Dacă în *Elegia* scrisă în versuri latine Șincai mărturisea că s-a născut la 28 februarie 1754 (stil vechi), în *Cronica* el nota că “la anul 1774 când pliniseam a vârstei mele 19 ani...” (*Cronica*, III, Editura Minerva, București, 1978, p. 236), ceea ce înseamnă că s-a născut în anul 1775.

² După unele informații, Șincai ar fi murit în satul Bobota, jud. Sălaj, lângă un izvor, în timp ce se odihnea venind de la Oradea și ar fi fost îngropat în cimitirul satului. Dintr-un document oficial aparținând parohiei Keleseny, se pare că el ar fi murit în satul Sinea, pe moșia fiilor contelui Vass (Vezi și Mircea Tomuș, *Gheorghe Șincai. Viața și opera*, Editura Minerva, București, 1994, pp.201 – 202).

³ Cf. I. Ianoși, *O istorie a filosofiei românești*, Biblioteca Apostrof, Cluj, 1996, p. 39.

promotorilor ei, cărturarii ardeleni s-au străduit să le răspândească și în școlile confesionale românești, aflate atunci într-un proces de expansiune.

Făcând o atare remarcă generală se cuvine, credem, să precizăm faptul că, dintre exponenții “Școlii ardeleni”, cel mai reprezentativ pe tărâmul filosofiei este, fără îndoială, *Samuil Micu Klein*, care a avut preocupări exprese de filosofie, cărturarul tâlmăcind în românește lucrări reprezentative ale gânditorilor germani menționați⁴. Prin traducerile sale, el a contribuit la crearea terminologiei filosofice românești. Iată de ce trebuie să admitem că în acea fază a dezvoltării culturii românești, când în domeniul filosofiei erau “tradiții sărace sau inexistente”⁵, însăși activitatea de traducere era marcată de numeroase accente *originale* și *creative*. Pe bună dreptate, Samuil Micu este considerat, alături de înaintașul său, *Dimitrie Cantemir*, ca un deschizător de drumuri în filosofia românească, operele lor consemnând, în fapt, începuturile filosofiei românești⁶.

Analiza operei șincaiene dovedește, indiscutabil, că în cadrul concepției cărturarului ardelen precumpănește interesul pentru *istorie* și *filologie*. Cercetările sale în aceste domenii, care, de altfel, i-au asigurat locul binemeritat în cultura noastră, aveau scopul să furnizeze argumente pertinente în sprijinul demonstrării *latinității limbii noastre*, a *romanității și continuității poporului român în Dacia*. Spre deosebire de Samuil Micu, Gheorghe Șincai nu s-a ocupat cu traducerea în românește a scrierilor filosofice marcante aparținând gândirii germane moderne, ci a urmărit alte obiective prioritare.

În contextul discuției noastre se pune, firește, întrebarea: a nesocotit cărturarul filosofia în preocupările sale de “luminare” a maselor prin cultură?

Ar fi nedrept, credem, să dăm un răspuns negativ tranșant la o asemenea interogație, așa cum am fi tentați s-o facem la o privire superficială asupra creației sale. Desigur, el nu a construit un sistem filosofic încheiat și nici nu a aspirat la o atare lucrare. În opera lui nu întâlnim o filosofie explicită, ci una *implicită*, conținută în scrierile sale istorice, filologice și de popularizare a științelor, în care se resimt adânc reverberațiile gândului filosofic care l-a stăpânit în timpul anilor de studii la Viena.

Iată de ce socotim că scoaterea la iveală a acelor *accente filosofice implicate în creația sa* este un act reparator, cu atât mai mult cu cât exegeții operei șincaiene au eludat acest aspect, după noi, de neocolit în conturarea personalității complexe a lui Gheorghe Șincai.

⁴ Astfel, se pare că el a tradus toate cele cinci părți ale tratatului lui Friedrich Christian Baumeister, *Elementa philosophiae recentioris usubris inventutis scholasticae*, din care a publicat numai primele două sub titlurile: *Loghica, adeca partea cea cuvântatoare a filosofiei* (1799) și *Legile firei, Ithica si Politica sau filosofia cea lucrătoare* (1800).

⁵ I. Ianoși, *Op.cit.*, în *loc.cit.*

⁶ Cf. Mircea Măciu, *Prefață la Antologie de filosofie românească*, vol. I, Editura Minerva, București, 1986, p.X. Relevând filiația dintre Samuil Micu și cronicari, Perpessicius aprecia că el a fost, în formă, un cronicar fin și interesant (Cf. Perpessicius, *Scriitori români*, I, Editura Minerva, București, 1986, p. 75).

Opera istorică a lui Gheorghe Șincai creionează, cum nu se poate mai bine, sfera conceptului generic de “umanism”, concept cu puternice valențe filosofice, preluat de la antecesorii săi cronicari.

Într-adevăr, cărturarul ardelean a continuat, firește, la un alt nivel de adâncime și cu o altă argumentație, ideile marilor cronicari din Țara Românească și Moldova, îndeosebi, *umanismul funciar* al concepțiilor lor, relevant, mai ales, prin *ideea unității* și a *continuității românilor*, argumentată prin invocarea *originii pur romane a poporului român*. Această idee a fost preluată de către reprezentanții “Școlii ardeleni”, inclusiv de către Gheorghe Șincai, ca element al luptei de emancipare socială și națională a românilor din Transilvania.

Bunăoară, în *Cronica românilor și a mai multor neamuri*⁷, considerată a fi opera de capăt a învățatului ardelean, care sintetizează marile evenimente istorice cuprinse între sec. I (anul 86) și sec. al XVIII-lea (anul 1739), Șincai îl numește pe împăratul Traian “tatăl românilor”, menționând că în timpul vieții împăratului roman acestora “le mergea foarte bine”⁸.

Întrezărim aici ideea susținută anterior de Dimitrie Cantemir și, mai apoi, de către Samuil Micu, cu privire la *originea pur romană a poporului nostru*, pe care cărturarul ardelean o preia în esența ei, aducând drept argument faptul că Traian i-a “învins și stins pe daci”⁹, adică i-a exterminat. După anul 106, el a populat teritoriile fostei Dacii cu coloniști romani, care, susține cărturarul, s-ar afla la originea poporului român. Gheorghe Șincai subliniază, în acest context, faptul că lui Traian și legiunilor sale le-a fost greu să-i învingă pe daci, considerați a fi “cei mai tari și mai viteji dintre toate neamurile cele de-atunci și pentru statura și tărimea trupurilor și pentru câte le băgase lor în cap Zamolxes”, ei “fiind încredințați că nu vor pieri cu totul, fără numai se vor strămuta cu lăcașul”¹⁰.

Cu acest prilej, cel mai de seamă exponent al iluminismului “Școlii ardeleni” ține să precizeze și să-și reafirme crezul potrivit căruia românii pot fi emancipați prin învățătură și printr-o operă de culturalizare. Astfel, el subliniază că împăratul Traian “a pornit învățăturile și meșteșugurile între supușii săi”, întrucât dacă “armele numaidecât apără sau întăresc împărățiile... învățăturile și meșteșugurile le fericesc”¹¹. Arătând că el a înființat, la Roma, biblioteca Ulpiană, iar în Dacia colegiile și școlile bărdașilor și ale băieșilor, Gheorghe Șincai consideră că pilda împăratului roman trebuie urmată și de cei ce conduc destinele românilor: “Batăr de ar urma lui Traian și oblăduitorii românilor ! și ar băga între

⁷ Lucrarea a fost terminată în anul 1811. Fragmente din ea au apărut în “Calendarul de la Buda” (1808-1809). A fost publicată integral la Iași, în 1853, de către A.T.Laurian, A.Panu și M.Kogălniceanu.

Ediția a II-a, îngrijită de Gr.Tocilescu, a văzut lumina tiparului la București, în anul 1886.

⁸ *Cronica*, I. Editura Minerva, București, 1978, pp.17-18.

⁹ *Ibidem*, p.14.

¹⁰ *Ibidem*, p.15.

¹¹ *Ibidem*.

dânșii întâi învățăturile (cum se zic) cele frumoase, a doua toate meșteșugurile, barem cele mai de treabă și mai de lipsă ca să nu se urluiască românii pre alte neamuri¹². Istoricul conchide că “aceasta de se va face... românii vor fi dintre cei mai fericiți”¹³.

Fară a deschide o polemică ce nu-și are obiectul în studiul de față, se cuvine să remarcăm, totuși, că susținerea, cu ardoare, a ideii originii pur romane, neamestecate a poporului român avea, la Șincai, o motivație bine determinată: el intenționa ca prin demonstrarea continuității dominației romane în Dacia, după retragerea aureliană, să argumenteze faptul că teritoriile geto-dacilor n-au rămas pustii, cum credeau unii istorici ai vremii și că ele n-au fost ocupate de barbari, considerați de susținătorii unei atari idei, ca fiind strămoșii românilor. Adresându-se unor asemenea istorici, învățatul ardelean nota: “Din partea coloniei care a rămas în Dachia veche, și din romanii cei de la Crumm trecuți peste Dunăre... s-au prăsit apoi toți românii câți sunt de-a stânga Dunărei, cum cură în Marea Neagră; iară din partea coloniei care s-a trecut Dunărea și s-a așezat în Dachia – cea – Nouă, așisderea și din romani, pe carii i-a dus Marele Constantin în Thrachia, Machidonia și Thesalia, s-au prăsit aceea, amu vlahi, amu cotzo- sau cuzo-vlahi, iară mai preurmă, tintari, tocma cum s-au numit și cei ce au rămas de-a stânga Dunărei, întâi români, apoi abotriți, după aceea comani și patinachite, mai preurmă munteni, moldoveni, mărgineni, mocani, frățuți; ci oricum s-au numit sau se numesc și acum, tot de o viță și porodiță sunt, adică romani de sânge...”¹⁴.

În altă ordine de idei, vom remarca faptul că Gheorghe Șincai a fost influențat de *doctrina filosofică a dreptului natural* și de *teoria contractualistă*, creații aparținând secolelor XVII-XVIII, cu mare reverberație în câmpul filosofiei epocii moderne.

Ca unul dintre autorii *Supplex*-ului, el susține, bunăoară, cu argumente istorice, faptul că românii din Transilvania nu au fost cucerți cu sabia, ci s-au supus de bunăvoie lui Tuhutum, general al lui Arpad, căruia i-au jurat credință la Aștileu, după moartea voievodului Gelu. Citând din *Cronica lui Anonymus*, cărturarul ardelean comentează că “pre românii din Ardeal, ungurii nu i-au supus cu armele sale, ci ei, din bunăvoința lor, s-au supus și unit cu ungurii, ca să fie asemeni lor”¹⁵. Încheind, deci, un contract social cu ungurii, românii au dreptate atunci când solicită drepturi egale cu ale celorlalte națiuni constituționale. De asemenea, cărturarul precizează că între românii din Ardeal și unguri s-a stabilit un asemenea contract social atunci când au hotărât să se unească, ambele părți contractante având, după opinia sa, *un statut juridic similar*. El subliniază, cu

¹² *Ibidem*, pp.15 - 16.

¹³ *Ibidem*, p.16.

¹⁴ *Ibidem*, p.36.

¹⁵ *Ibidem*, p.129.

îndreptățire, că românii din Ardeal nu sunt “suferiți”, adică tolerați, ci că, dimpotrivă, ei “sunt vatra Ardealului, pentru că sașii nu au altă dreptate, fără numai care o-au și românii...”¹⁶. Că românii au fost “vatra Ardealului” o dovedește și faptul că ei au stăpânit pădurile, dând sașilor drept de folosință. Totodată, Șincai invocă, în sprijinul susținerilor sale, un document datând din anul 1224, din care reiese că românii, împreună cu bisenii, care s-au amestecat cu românii, “mai înainte au moștenit locul cât este de la Poarta- de- Fer până la scaunul Șepși, de cât sașii din Ardeal, cari numai cât au dobândit parte din păduri și din râuri, ca și românii și bisenii, ci n-au stăpânit atunci, fără numai satele de lângă calea cea de poștă de-acum, începând de la Orăștie până la Baraolt”¹⁷.

Într-alt loc învățatul ardelean arată că Transilvania n-a fost un loc pustiu, notând că “pre români, ungurii i-au aflat în Ardeal, în Banat și în partea Terei Ungurești, câtă este între Ardeal și între Tisă, adică și în Maramurăș”¹⁸.

În fine, dintr-un hrisov, datând din anul 1291, al craiului Ungariei, Andrei al III-lea, prin care suveranul ungur îi înapoia magistrului Ugrin satele Făgăraș și Sâmbăta, Șincai desprinde ideea că, după stăpânirea Transilvaniei de către unguri, românii s-au bucurat, în primele secole ce au urmat acestui eveniment, de drepturi egale cu ale ungarilor, având, deci, un statut juridic egal cu aceștia. De pildă, nobilii români aveau obligația și, totodată, dreptul să participe, împreună cu suitele lor, aidoma nobililor unguri, la judecățile efectuate de rege.

Ideea continuității poporului român este susținută de Șincai și atunci când, folosind surse istorice autentice, demonstrează că românii n-au fost un popor nomad, de păstori, ci și-au construit așezări statornice, cu mult mai vestite decât cele ale sașilor din Ardeal. Referindu-se la un text aparținând Anei Comneana, interpretat de unii istorici ai vremii ca fiind o dovadă a caracterului nomad al românilor, care n-aveau așezări stabile, cărturarul replică consemnând că însăși autoarea sublinia în text că “orașul Exeban de lângă Andronia a fost oraș românesc, și așa românii în comun au avut lăcașuri și orașe, cu mult mai vestite decât sașii din Ardeal, măcar că pentru mărimea și lățimea neamului românesc... mulți dintre români îmbla razna și atunci, ca și acuma”¹⁹.

Apreciem că încercările stăruitoare ale cărturarului ardelean de a demonstra argumentat ideea continuității poporului român pe teritoriile fostei Dacii se înscriu în aria largă a conceptului de “umanism”, concept cu adânci implicații filosofice.

Umanismul și iluminismul concepției istorice șincaiene reiese și dintr-o altă însemnare a cărturarului referitoare la vremurile domniei lui Despot-Vodă.

Bunăoară, printre cauzele datorită cărora neamul românesc “geme sub

¹⁶ *Cronica*, II, Editura Minerva, București, 1978, p. 27.

¹⁷ *Ibidem*, p. 30.

¹⁸ *Ibidem*, p. 47.

¹⁹ *Cronica*, I, p. 156.

jugul altor neamuri“, Șincai invocă și “ne-nvățătura”²⁰. Cu acest prilej el evidențiază abilitatea intelectuală de care a dat dovadă tiranul din Moldova atunci când și-a dat seama că românii nu pot fi supuși prin forță, cu sabia, ci prin manipularea lor cu ajutorul învățăturii și al științei, pe care Despot-Vodă le-a orientat în direcția dorită de el. Astfel, el a ctitorit celebra, pe atunci, Academie de la Cotnari, unde predau dascăli străini și chiar domnitorul, de altfel, un mare iubitor de științe și de arte, “pre unii prunci îi hrănea el însuși la învățătură”²¹.

Gheorghe Șincai mai amintește și de biblioteca pe care controversatul domnitor a făcut-o la Cotnari, precum și încercarea acestuia de a-i educa pe moldoveni cu ajutorul bisericii pentru a păstra unitatea familiei și pentru a reduce astfel numărul divorțurilor, în continuă creștere, pe atunci. Aparent moral și uman, scopul despotului moldovean nu era altul decât acela de a obliga fiecare familie să-i plătească drept bir câte un galben.

Sesizând adevăratul sens al educației și al învățăturii pe care Despot-Vodă le răspândea în Moldova secolului al XVI-lea și aducând discuția la nivelul vremurilor pe care le trăia, cărturarul ardelean consemna cu tristete: “Vai! neamului românesc! și iarăși vai! carele uitându-și vița și sămânța, geme sub jugul altor neamuri, nu pentru altă ceva, ci numai pentru ne-nvățătura, nedragostea între sine, nepriceperea sa și viclenșugul neamurilor celor străine, care cu frumoase pretesturi, mai ales ale legii creștinești, în care eu vreau să mor, înșală pre bieții români, de-i stăpânesc și în ziua de-acum”²².

Conștient de faptul că românii din Ardeal se pot emancipa prin răspândirea unei învățăturii și a unei culturi în acord cu țelurile lor sociale și naționale, acțiune în care cadrele proprii, formate în școlile normale românești, aflate în continuă creștere datorită eforturilor și a priceperii lui Șincai, învățatul ardelean se întreba retoric: “Oare nu greșesc și în zilele noastre unii și tocma dintre arhieriei cei ce se țin pre sine pravoslavnici, carii își țin sfetnici și mai vârtos secretari critici, căci despre aceea nu mă mir că vreau ca pruncii românești să nu învețe românește, fără numai în limbile arhierilor, pentru că altmintrelea cum ar putea domni peste români?”²³.

Iată câteva inflexiuni filosofice conținute în opera istorică a lui Gheorghe Șincai care vin să întregască mai bine personalitatea complexă a acestuia, care, deși s-a impus, îndeosebi, pe tărâm istoric, nu a ocolit nicidecum problemele filosofice.

²⁰ *Cronica*, II, p. 284.

²¹ *Ibidem*, p. 285.

²² *Ibidem*, p. 284.

²³ *Ibidem*, p.285.

PHILOSOPHICAL ACCENTS IN THE HISTORICAL WORK OF GHEORGHE ȘINCAI
(Summary)

The author starts from the finding that in Gheorghe Șincai's vision the interest in history and philology and he produces arguments that his historical works contain an implying philosophy focused on the generical concept of "humanism" a concept with strong philosophical accents.

Gheorghe Șincai's ideas referring to the Roman origin of Romanian people and to people emancipation by science and culture are analysed.

As well, it emphasised the influence of philosophical theory of the natural right and of the contractualist theory upon the historical works of the Transylvanian master, works belonging to 17th and 18th centuries and having a great influence on the area of modern age philosophy.

The philosophical accents contained by philosophical works of Gheorghe Șincai complete the complex personality of the representative of the Transylvanian School.